

PRIMO LEVI

BOĞULANLAR KURTULANLAR

PRIMO LEVI
BOĞULANLAR
KURTULANLAR

I sommersi e i salvati, Primo Levi

© 1986, 1991, Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino

© 1996, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1996

2. basım: Aralık 2015, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Düzeltili: Tuğba Eriş, Burçak Başpınar

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devkaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş
Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2646-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750726460

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

PRIMO LEVI
BOĞULANLAR
KURTULANLAR

DENEME

İtalyanca aslından çeviren

Kemal Atakay

Primo Levi'nin Can Yayınları'ndaki diğerk kitapları:

Bunlar da mı İnsan, 1996

Ateşkes, 2002

PRIMO LEVI, 1919'da İtalya'nın Torino kentinde doğdu. Torino'daki küçük Yahudi cemaati içinde büyüyen Levi, Torino Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kuzey İtalya'da direnişe başlayan arkadaşlarına katıldı ancak yakalanarak Auschwitz'e gönderildi. Savaştan sonra Torino'ya döndü. Nazi toplama kamplarında yaşadıklarını anlattığı çarpıcı özyaşamöyküsel yapıtlarıyla ünlenen Levi, ilk kitabı *Bunlar da mı İnsan'da* (1947) Nazi toplama kampları sisteminin niteliklerini, kamptaki tutsakları ve tanıdığı olduğu işkenceleri, olağanüstü bir nesnellikle ele aldı. *Ateşkes'te* (1963) kamplardan kurtuluşu ve özgürlüğe kavuşmadan önce Sovyet kamplarında geçirilen süreyi işledi. Kamp deneyimini bir varoluş sorunsalı olarak irdelediği *Boğulanlar, Kurtulanlar*'ı yazdıktan sonra 11 Nisan 1987'de intihar eden Levi şiir, roman ve öyküler de yazmıştır.

KEMAL ATAKAY, 1962'de Ankara'da doğdu. İÜ Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra ABD'de Illinois Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde Ortaçağ-Rönesans İngiliz ve İtalyan edebiyatları üzerine lisansüstü öğrenim gördü. Çeşitli dergilerde çevirileri, inceleme ve eleştiri yazıları yayımlandı. Yeditepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde karşılaştırmalı edebiyat dersleri verdi. Guido Cavalcanti, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giacomo Leopardi, Cesare Pavese, Primo Levi, Italo Calvino, Umberto Eco, Octavio Paz gibi birçok şair ve yazarın yapıtlarını dilimize kazandırdı.

İçindekiler

Önsöz	13
I. Aşağılanmanın Anısı	25
II. Gri Bölge	39
III. Utanç	75
IV. İletişim Kurmak	95
V. Gereksiz Şiddet	113
VI. Auschwitz'deki Entelektüel	135
VII. Stereotipler	159
VIII. Almanların Mektupları	177
Sonuç	209

*Since then, at an uncertain hour,
That agony returns:
And till my ghastly tale is told
This heart within me burns.¹*

S.T. COLERIDGE,
“The Rime of the Ancient Mariner”

1. (İng.) O günden bu yana, belirsiz saatlerde, / O ıstırap tekrar tekrar yaşıyor: / Ve korkunç hikâyemi herkes duyana kadar / Bu yürek kan ağlamaya devam ediyor. (“Yaşlı Gemici” şiiri) (Y.N.)

ÖNSÖZ

Nazi toplama kamplarıyla ilgili ilk haberler, bir dönüm noktası olan 1942 yılında yayılmaya başladı. Belli belirsiz haberlerdi bunlar ancak birleştikleri bir nokta vardı: Öylesine geniş çaplı bir kıyım, öylesine uç noktalara vardırılmış bir acımasızlık, öylesine girift bir nedenler dizisi ortaya koyuyorlardı ki, halk tam da içeriğinin bu boyutları nedeniyle haberleri yadsıma eğilimi gösteriyordu. Suçluların bu yadsımayı çok önceden görmüş olmaları anlamlıdır; hayatta kalanların çoğu –bu arada *Die Mörder sind unter uns* [Katiller Aramızda] adlı yapıtının son sayfalarında Simon Wiesenthal– SS milislerinin tutukluları sinsice uyarmaktan büyük bir zevk aldıklarını hatırlatıyor: “Bu savaş nasıl sona ererse ersin, size karşı savaşı biz kazandık; tanıklık etmek için bir tekiniz bile hayatta kalmayacak ama biriniz kaçmayı başarsa bile, dünya onun anlattıklarına inanmayacak. Belki kuşkular, tartışmalar, tarihçilerin araştırmaları olacak ama kesin bilgiler bulunmayacak; çünkü sizinle birlikte kanıtları da yok edeceğiz. Geriye birkaç kanıt kalsa, içinizden birileri yaşamını sürdürse bile, insanlar anlattığınız olayların inanılmayacak kadar vahşice olduğunu söyleyecekler: Bunların, müttefik propagandasının abartmaları olduğunu belirtip, size değil,

her şeyi yadsıyacak olan bize inanacaklar. *Lager*'lerin¹ tarihini yazdıracak olanlar bizleriz.”

İlginç olan, bu düşüncenin (“Anlatsak bile bize inanmazlar”) geceleri umutsuzluk içindeki tutukuların rüyalarında belirmesiydi. Savaştan dönenlerin hemen hepsi, sözlü ya da yazılı anılarında, tutsaklık geceleri boyunca sık sık beliren ve ayrıntıları değişse de özü aynı olan bir rüyayı anımsatıyor: Eve dönüyor, tutkuyla, rahatlama arzusuyla bir yakınlarına geçirdikleri acıları anlatmak istiyorlar; karşısındaki kişi onlara inanmıyor, hatta anlatılanları dinlemiyor. Rüyanın en tipik (aynı zamanda da en acımasız) biçiminde, kendisiyle konuştuğunuz kişi arkasını dönüyor ve sessizce uzaklaşıyordu. Bu konuya tekrar döneceğiz; ancak şimdiden, özellikle vurgulamamız gereken bir nokta var: Her iki taraf da, yani kurbanlar da baskıcılar da *Lager*'lerde olanların muazzam boyutlarda, bu nedenle de inanılması olanaksız şeyler olduğunun bilincindeydiler; buna, *Lager*'lerin yanı sıra gettolarda, Doğu Cephesi'nin gerisinde, polis karakollarında, akıl hastanelerinde olanları da eklemeliyiz.

Neyse ki, işler kurbanların korktuğu ve Nazilerin umduğu gibi gitmedi. En kusursuz organizasyonların bile eksik yönleri vardır, Hitler Almanya'sı da özellikle çöküşten önceki son aylarında kusursuz bir düzenek olmaktan uzaktı. Kitle kıyımlarının maddi kanıtlarından birçoğu yok edilmiş ya da kimi zaman daha çok, kimi zaman daha az beceriyle yok edilmeye çalışılmıştır: 1944 yılının sonbaharında Naziler gaz odalarıyla Auschwitz'teki ölü yakma fırınlarını havaya uçurdular ancak kalıntılar hâlâ duruyor ve Nazi yandaşlarının çarpıtmalarına karşın, hayal ürünü varsayımlara dayanarak bu yerlerin işlevini haklı

1. (Alm.) Toplama kampı. (Y.N.)

çıkarmak çok güç. 1943 baharındaki ünlü ayaklanmanın ardından Varşova gettosu yerle bir edildi ancak birkaç savaşımcı-tarihçinin (kendi kendilerinin tarihçileri!) insanüstü özeni, metrelerce kalınlıktaki yıkıntılar ya da sınırın ötesine kaçırılanlar arasından başka tarihçilerin, o gettonun günbegün nasıl yaşayıp nasıl yok olduğunu gösteren belgeleri bulmalarını önleyemedi. *Lager*'lerin bütün arşivleri savaşın son günlerinde ateşe verildi; bu gerçekten de onarılması olanaksız bir yitim olmuştur, öyle ki bugün hâlâ kurbanların sayısının dört mü altı mı yoksa sekiz milyon mu olduğu tartışılıyor: Ama hep milyonlardan söz ediliyor. Naziler çok sayıdaki dev boyutlu ölü yakma fırınına kullanmaya geçmeden önce, kasıtlı olarak öldürülen ya da yokluk ve hastalıkların eritip tükettiği sayısız kurbanın cesedi kendi başına bir kanıt oluşturabilirdi, bu nedenle cesetlerin bir biçimde ortadan kaldırılması gerekiyordu. İnsanı anlatmaktan alıkoyacak denli korkunç ilk çözüm, yüz binlerce cesedi büyük toplu çukurlar içinde üst üste yığmak olmuştu; bu çözüm Treblinka'da, öteki küçük *Lager*'lerde ve cephe gerisi bölgelerde kullanıldı. Alman ordularının bütün cephelerde zafer kazandığı ve son zaferin kesin görüldüğü bir sırada, hayvanca bir umursamazlık içinde uygulanan geçici bir çözümdü bu: *Sonradan* ne yapılabileceğine bakacaklardı; her durumda, kazanan taraf gerçeğin de efendisidir, gerçeği istediği gibi yönlendirebilir. Bir biçimde toplu çukurların haklı nedenlerle yapıldığı ortaya konacak, olmazsa bu çukurlar ortadan kaldırılacak ya da Sovyetler'e mal edilecekti (aslına bakılırsa Sovyetler de Katyn'de Nazilerden aşağı kalmadıklarını gösterdiler). Ama Stalingrad'daki dönüm noktasından sonra konu bir kez daha gözden geçirildi: En iyisi hemen hepsini yok etmektir. Tutukluların kendileri toprağı kazıp bu acınacak durumdaki ceset kalıntılarını çıkarmak ve açıkta yakmak zorunda bırakıldılar, sanki bu boyutlarda-

ki, böylesine sıra dışı bir eylemin tümüyle gözlerden uzak tutulması mümkün olabilirmiş gibi...

Sonra SS komandoları ile güvenlik servisleri hiçbir tanıgın hayatta kalmaması için ellerinden geleni yaptılar. Ölümcül ve belirgin bir biçimde çılgın nakillerin anlamı budur (bir başka anlamı olduğunu düşünmek çok zor); bu nakillerle birlikte –Majdanek Kampı’ndaki hayatta kalanların Auschwitz’e, Auschwitz’tekilerin Buchenwald’e ve Mauthausen’e, Buchenwald’dekilerin Bergen Belsen’e, Ravensbrück’deki kadınların Schwerin’e nakliyle– 1945 yılının ilk aylarında Nazi kamplarının tarihi sona ermiştir. Kısacası, bütün tutukluların özgürlük olanağı ellerinden alınmalı, hepsi doğu ve batı taraflarından işgal edilen Almanya’nın merkezine doğru taşınmalıydı; yolda ölüp ölmemeleri önemli değildi, önemli olan, olanları anlatmamalarıydı. Gerçekten de önce siyasal tedhiş merkezleri, sonra ölüm fabrikaları ve ardından (ya da eşzamanlı olarak) sürekli yenilenen sınırsız köle işgücü deposu olarak işlev gören *Lager*’ler, insanlık tarihinin işlediği en büyük suç olan *Lager*’lerin kendilerinin sırrını içermeleri nedeniyle, çökmek üzere olan Almanya için tehlikeli hale gelmişlerdi. Orada hâlâ zar zor yaşamını sürdüren bir deri bir kemik kalmış insanlar sürüsü, kurtulunması gereken *Geheimsträger*’i, yani sır ortaklarını oluşturuyordu. Zamanında son derece etkili olan ölü yakma fırınları artık ortadan kaldırılmış olduğu için, bu insanları, geri kalan cephelerde daha az tehdit altındaki *Lager*’lere kapatıp son çalışma güçlerinden yararlanmak gibi saçma bir umutla ve Kutsal Kitap’taki yürüyüşleri anımsatan bu eziyetli yürüyüşlerin insan sayısını azaltacağı gibi daha az saçma bir başka umutla ülkenin iç taraflarına doğru nakletme yolu seçildi. Gerçekten de insan sayısı tüyleri ürpertecek oranda azaldı ama araların-

dan hayatta kalma şansına ve gücüne sahip olan bazıları yaşamlarını sürdürüp tanıklık ettiler.

Daha az bilinen ve daha az incelenmiş bir gerçek de, birçoğu az, pek azı ise her şeyi bilmesine karşın, öteki taraftan da, baskıcıların tarafından da birçok sır ortağının bulunduğu. Artık hiç kimse, Nazi sisteminde kaç kişinin işlenen bu korkunç suçları *bilmeyebileceğini*, kaç kişinin bir şeyler bilip bilmezlikten geldiğini; kaç kişinin her şeyi bilme olanağına sahip olup gözlerini, kulaklarını (ve özellikle ağızlarını) kapalı tutmak gibi daha tedbirli bir yolu seçtiğini saptayamayacaktır. Her ne olursa olsun, Almanların çoğunluğunun bu kıyımı gönül rahatlığıyla kabul ettiği öne sürülemeyeceğinden, *Lager*'lerle ilgili gerçeğin eksik bir biçimde duyurulmuş olması, Alman halkının en büyük toplu suçlarından birini ve Hitler terörünün bu halkı getirdiği açlık noktasının en belirgin göstergesini oluşturmaktadır: Göreneklere girmiş ve olanları kocaların karılarına, anne babaların çocuklarına anlatmasını engelleyecek kadar derin bir açlık; bu olmasa, böyle aşırı noktalara varılmaz ve Avrupa ile dünya bugün farklı olurdu.

Hiç kuşkusuz, bu korkunç gerçeği, o gerçeğin sorumlusu olarak bilenlerin susmak için sağlam gerekçeleri vardı; ancak, bu sırrı kendilerinde barındıran kişiler arasında yer aldıklarından, susmaları da her zaman yaşamlarını güvence altına almış olmuyordu. Bunun bir örneği, Stangl'in ve Treblinka'daki öteki canilerin durumudur; söz konusu *Lager*'deki ayaklanmanın ve *Lager*'in boşaltılmasının ardından, bu kişiler en tehlikeli partizan bölgelerinden birine gönderildiler.

Bilinçli umursamazlık ve korku, birçok potansiyel "sivil" tanığı da *Lager*'lerdeki korkunç eylemler konusunda susmaya itti. Özellikle savaşın son yıllarında *Lager*'ler yaygın, karmaşık ve ülkenin günlük yaşamına derinden

işlemiş bir sistemi oluşturuyordu; haklı olarak “*univers concentrationnaire*”den¹ söz edilmiştir ancak bu kapalı bir dünya değildi. Büyük ve küçük sanayi kuruluşları, zirai kuruluşlar, silah fabrikaları kampların neredeyse bedava işgücünden yararlanıyordu. Bazıları, SS’lerin insanlık dışı (aynı zamanda da aptalca) ilkesini benimseyerek –bu ilkeye göre bir tutuklunun değeri bir başka tutuklunkiy-le aynıydı ve bu kişi yorgunluktan ölürse, yerine hemen bir başkası geçirilebilirdi– tutukluları acımasızca kullanıyor; az sayıdaki başkaları daha ölçülü davranarak tutukluların cezalarını hafifletmeye çalışıyordu. Öteki sanayi kuruluşları, belki de az önce sözü edilenler, *Lager*’lerdeki fırınlardan kâr sağlıyordu: fırınlar için odun, inşaat malzemesi, tutukluların çizgili üniforması için kumaş, çorba için kurutulmuş sebze, vb. Çok katlı ölü yakma fırınlarını Wiesbaden’deki Alman Topf firması tasarlamış, inşa etmiş, monte ederek denemesini yapmıştır (bu firma 1975 yılının sonlarına dek etkin durumdaydı: Sivil kullanım amaçlı ölü yakma fırınları yapıyordu ve şirket unvanında herhangi bir değişiklik yapma gereksinimini duymamıştı). Bu kuruluşlarda çalışan personelin, SS komandolarının sipariş verdiği mallarla kamptaki tesislerin nitelik ya da niceliğinin açıkça ortaya koyduğu anlamı fark edememiş olduğunu düşünmek güçtür. Aynı şey, Auschwitz’teki gaz odalarında kullanılan zehrin sağlanmasıyla ilgili olarak da söylenebilir, söylenmiştir de: Temel olarak hidrosiyanür asitten oluşan ürün, uzun yıllar gemi ambarlarının dezenfekte edilmesinde kullanılmıştı ancak 1942 yılından başlayarak siparişlerdeki yoğun artışın gözden kaçması olanaksızdı. Kuşkulara yol açması gerekiyordu, doğal olarak yol açtı da; ancak bu kuşkular korkudan, ka-

1. (Fr.) Tecrit dünyası. (Ç.N.)

zanç arzusundan, daha önce değindiğimiz bilinçli olarak görmezlikten gelme tutumundan, aptallıktan ve bazı durumlarda da (olasılıkla bunların sayısı pek fazla değildir) fanatik Nazi bağımlılığından dolayı bastırılmıştır.

Doğal ve açıkça ortada olan bir şey varsa, o da kamplarla ilgili gerçeğin yeniden kurulması için en tutarlı malzemenin, hayatta kalanların anılarından oluştuğudur. Bu anılar, yarattıkları acıma duygusuyla öfkenin ötesinde eleştirel bir gözle okunmalıdır. *Lager*'leri tanımak için *Lager*'lerin kendileri her zaman iyi bir gözlem yeri değildi: Zorlandıkları insanlık dışı koşullar içinde tutukluların yaşadıkları evreni bütünüyle kavrayabilmeleri pek olası değildi. Özellikle Almanca bilmeyen tutukluların mühürlü vagonlarla son derece eziyetli ve anlaşılması güç bir yolculuktan sonra ulaşıp yerleştirildikleri *Lager*'in Avrupa'nın neresinde olduğunu bilemedikleri bile oluyordu. Topu topu birkaç kilometre uzaklıktaki öteki *Lager*'lerin varlığından habersizdiler. Kimin için çalıştıklarını bilmiyorlardı. Koşullardaki bazı ani değişikliklerin ve kitle halindeki nakillerin anlamını kavrayamıyorlardı. Çevresini ölümün kuşattığı *Lager*'deki kişi, gözleri önünde gerçekteleşen kıyımın çapını değerlendirecek durumda değildi. Bugün yanı başında çalışmış olan arkadaşı ertesi gün yoktu artık: Yandaki barakaya götürölmüş de olabiliirdi, yaşamına son verilmiş de; bunu bilmenin yolu yoktu. Kısacası, insanlar şiddet ve tehditten oluşan büyük bir yapının kendilerine hükmettiği duygusu içindeydiler ancak bu yapının nasıl bir şey olduğunu gözlerinde canlandıramıyorlardı; gün boyunca bin bir ayrıntıyla uğraşma zorunluluğu gözlerini bağlamıştı.

"Normal" tutukluların, ayrıcalıklı olmayanların, yani kampların çekirdeğini oluşturan ve yalnızca olanaksız denebilecek birtakım olayların bir araya gelmesiyle ölüm-den kurtulanların sözlü veya yazılı tanıklıkları bu eksik

ve yetersiz koşullarca belirlenmiştir. *Lager*'lerde çoğunluk idiler ancak hayatta kalanlar arasında çok küçük bir azınlığı oluşturuyorlar: Bunlar arasında, tutukluluklarında belli ayrıcalıklardan yararlananlar çok daha fazla sayıdadır. Bugün aradan yıllar geçtikten sonra, *Lager*'lerin tarihini tıpkı benim gibi hemen hemen yalnızca en uç noktayı yaşamamış kişilerce yazılmış olduğu rahatlıkla öne sürülebilir. En uç noktayı yaşamış olanlar ise geri dönmemiş ya da gözlem güçleri çektikleri acılarla yaşananların kavranmasının olanaksızlığı karşısında felce uğramıştır.

Öte yandan, "ayrıcalıklı" tanıklar hiç kuşkusuz daha iyi bir gözlem noktasına sahipti; çünkü öteki nedenler bir yana bırakılrsa bile, en azından gözlem konumları daha yüksek bir noktadaydı, dolayısıyla daha geniş bir ufka egemendi; ancak bu gözlem noktası da ayrıcalığın kendisinden kaynaklanan nedenlerle az çok çarpıtılmış durumdaydı. Ayrıcalık konusu (yalnızca *Lager*'lerdeki ayrıcalıklar değil!) nazik bir konudur ve bu konuyu daha sonra olabildiğince nesnel bir biçimde ele almaya çalışacağım; burada yalnızca řu gerçeğe değinmek istiyorum: Tam anlamıyla ayrıcalıklılar, yani kampın yetkililerine hizmet ederek bu ayrıcalığı kazananlar, anlaşılır nedenlerden ötürü tanıklık etmemiş ya da eksik, çarpıtılmış ya da tamamıyla yanlış tanıklıklar bırakmışlardır. Dolayısıyla, *Lager*'lerin en iyi tarihçileri, hem ödönlere boyun eğmeksizin ayrıcalıklı bir gözlem noktasına ulaşma şansıyla becerisine hem de gördükleri ve yaptıkları şeyleri, çektikleri acıları iyi bir vakanüvisin alçakgönüllölüğü içinde ancak *Lager* olgusunun karmaşıklığı ile orada yaşamak durumunda kalan insanların yazgılarının çeşitliliğini dikkate alarak anlatma yetisine sahip olan çok az sayıdaki insan arasından çıkmıştır. Bu tarihçilerin hemen hepsinin siyasal tutuklular arasından çıkmaması son derece doğaldır: Çünkü

Lager'ler siyasal bir olguydu; çünkü siyasetçilerin, Yahudilere ve suçlulara oranla (bilindiği üzere, bunlar üç ana tutuklu sınıftıydı) tanık oldukları olguları yorumlamalarına olanak sağlayan çok daha geniş bir kültürel birikimleri vardı; çünkü eski mücadeleçiler ya da her durumda faşizm karşıtı mücadeleçiler olarak, tanıklığın faşizme karşı bir savaş eylemi olduğunun farkındaydılar; çünkü istatistiksel verilere daha kolay ulaşabiliyorlardı ve son olarak, *Lager*'lerde önemli görevler üstlenmelerinin yanı sıra, çoğunlukla gizli savunma örgütlerinin üyeleriydiler. En azından son yıllarda bu kişilerin yaşam koşulları katlanılabilecek durumdaydı, örneğin yazı yazabiliyor ve tuttukları notları saklayabiliyorlardı; bu, Yahudiler açısından düşünülmeye değer bir şeydi, suçlulara gelince yazı yazmak onları ilgilendirmiyordu.

Burada değinilen tüm bu nedenlerden ötürü, *Lager*'lerle ilgili gerçek uzun bir yoldan ve dar bir kapıdan geçerek gün ışığına çıkmış ve toplama kamplarının birçok yönü hâlâ derinlemesine işlenmemiştir. Artık Nazi *Lager*'lerinden kurtuluşumuzun üzerinden kırk yıldan fazla bir süre geçti; bu azımsanmayacak süre, olayları açıklama çabalarında, aşağıda sıralamaya çalışacağım çelişkili sonuçlara getirdi bizi.

Öncelikle olaylar bir süzgeçten geçerek netlik kazandı; bu olumlu ve normal süreç sayesinde, tarihsel olaylar, üzerlerinden henüz otuz-kırk yıl geçmiş olmasına karşın, tüm boyutları ve açılarıyla belirginlik kazanmış oluyor. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde *Lager*'lerdeki ve başka yerlerdeki Nazi katliamları ve sürgünleri ile ilgili rakamsal veriler elde edilmemişti ve bunların çapını ve kesin boyutlarını kavramak kolay değildi. Yalnızca son birkaç yıldır Nazi katliamının korkunç derecede "örnek" bir katliam olduğu ve yakın gelecekte daha kötüsü ger-

çekleşmezse, yüzyılımızın en önemli olayı olarak, yüzyılımızın lekesi olarak anımsanacağı anlaşılmaktadır.

Bunun tersine, zamanın geçmesi tarihsel açıdan olumsuz başka etkilerin belirmesine neden olmaktadır. Nazi yanlısı ve karşıtı tanıkların büyük bir bölümü artık hayatta değil. Kalanlar ve pişmanlıklarını ya da aldıkları yaraları aşarak tanıklık etmeye razı olanlar ise, giderek daha solgun ve uyarlanmış anılar ortaya koyuyorlar; çoğu zaman farkında olmaksızın, çok daha sonra okumalarından ya da başkalarının anlattıklarından öğrendikleri bilgilerden etkilenmiş anılar bunlar. Doğal olarak bazı durumlarda, olanları anımsayamama kişinin bile bile takındığı bir tutum ancak aradan geçen uzun yıllar yargıda bile bu tutumu inanılır hale getiriyor: Bugün birçok Alman'ın söylediği "bilmiyorum" ya da "bilmiyordum" gibi sözler artık büyük bir etki yaratmıyor. Oysa olaylar henüz yakınken, aynı sözler böyle bir etkiyi yaratıyordu ya da yaratmaları gerekirdi.

Bir başka uyarlamadan biz de, biz savaştan geri dönenler de sorumluyuz; daha kesin olarak söylemek gerekirse, aramızda savaştan geri dönen kişi konumunu en basit ve en az eleştirel biçimde yaşamayı kabul etmiş olanlarımız. Törenlerin, kutlamaların, anıtlarla bayrakların her zaman ve her yerde kınanması gereken şeyler olduğu söylenemez. Belki de anının yaşayabilmesi için belli bir dozdaki belagat kaçınılmazdır. Mezarların, "kahraman anıtlarının" insanları yüce şeyler yapmaya yönelttiği ya da en azından başarılı girişimlerin anısını korumayı sağladığı, Foscolo¹ döneminde bir gerçektir, bugün de bir

1. Ugo Foscolo (1778-1827): İtalyan yazar. Özgürlük tutkusu ve İtalya'nın birleşmesine katkıda bulunma isteği, çok genç yaşta başlayarak yaşamını yönlendiren etmenler olmuştur. Özellikle *Ultime Lettere di Jacopo Ortis* (Jacopo Ortis'in Son Mektupları) adlı kısa romanı, XIX. yüzyıl İtalyan yurtseverlerini derinden etkilemiştir. (Ç.N.)

gerçek; ancak aşırı basitleştirmelerden sakınmamız gerekir. Kamplarda yaşamını yitiren her kurban için gözyaşı dökmemiz, kamplardan geri dönenlere yardım etmemiz ve merhamet duymamız gerekse de, onların her davranışını örnek göstermemiz gerekmez. *Lager*'lerin içi girift ve çok sayıda katmandan oluşan bir mikrokozmosdu; daha ileride sözünü edeceğim "gri bölge", yani tutukluların az ya da çok ölçüde, belki de iyilik etmek amacıyla yetkililerle işbirliğine girmeleri azımsanacak bir şey değildi, tam tersine tarihçi, psikolog ve sosyolog için temel önemi olan bir olguydu. Bunu anımsamayan, o zaman duyduğu hayreti anımsamayan tutuklu yoktur. İlk tehditler, ilk hakaretler, ilk darbeler SS'lerden değil, öteki tutuklulardan, "iş arkadaşlarından", yeni gelenlerin hemen sırtlarına geçirdikleri çizgili üniformanın aynısını giyen o gizemli kişilerden geliyordu.

Bu kitabın amacı, *Lager* olgusunun hâlâ karanlık görünen bazı yönlerinin aydınlatılmasına katkıda bulunmaktır. Kitabın daha tutkulu bir başka amacı var: Daha acil bir soruya, anlattıklarımızı okuma fırsatı bulan herkesi kaygılandıran bir soruya yanıt vermeyi amaçlıyor. Toplama kampı dünyasının ne kadarlık bölümü tamamen yok olmuştur ve bir daha geri dönmeyecektir, tıpkı kölelik ve düellolar gibi? Ne kadarı geri dönmüştür ya da dönmektedir? Her birimiz tehditlere gebe günümüz dünyasında en azından bu tehdidin yok edilmesi için ne yapabiliriz? Amacım, bir tarihçinin yapacağını yapmak, yani kaynakları bütün yönleriyle incelemek olmamıştır, zaten bunu yapamazdım da. Kendimi hemen hemen yalnızca nasyonal sosyalist *Lager*'lerle sınırladım çünkü yalnızca bunlarla ilgili deneyimim oldu: *Lager*'lerle ilgili okuduğum kitaplar, dinlediğim hikâyeler ve ilk iki kitabımın okurlarıyla karşılaşmalarım aracılığıyla çok geniş dolaylı bir deneyimim de oldu. Tüm bunların yanı sıra, bu kitabı

yazdığım Őu âna kadar ve korkunç HiroŐima ve Nagasaki olayına, Gulag utancına, yararsız ve kanlı Vietnam harekâtına, Kamboçya'daki ulusal kıyıma, Arjantin'de yok olan insanlara ve daha sonra tanık olduğumuz çok sayıda ki vahŐi ve budalaca savaŐa karşın, Nazi toplama kampları sistemi, gene de, gerek yapısı gerek niteliği açısından tekil bir olay olarak kalmaktadır. Başka hiçbir yer ve zamanda böylesine öngörülmesi olanaksız, böylesine karmaşık bir olgu yaŐanmamıŐtır: Teknolojik deha ile fanatizmin ve acımasızlığın böylesine parlak bir bileŐim içinde bir araya getirilmesiyle, bu kadar kısa zamanda bu kadar çok sayıda insanın yaşamına son verilmemiŐtir. Hiç kimse on altıncı yüzyıl boyunca İspanyol *conquistador*'larının¹ Amerika'da gerçekleŐtirdikleri katliamdan ötürü bu insanları aklamıyor. *Conquistador*'ların en az altmış milyon yerlinin ölümüne neden oldukları anlaşılmaktadır; ancak onlar kendi baŐlarına, hkmetlerinin buyrukları olmaksızın ya da bu buyruklara karşı hareket ediyorlardı ve gerçekte bu oldukça az "planlı" suçları yüzyıldan fazla bir zamana yayarak iŐlediler. Ayrıca, istemeden kendileriyle birlikte gtrdkleri salgın hastalıklar da onlara yardımcı oldu. Kaldı ki, biz bunların "başka zamanlara ait Şeyler" oldukları yargısına vararak bunlardan kendimizi kurtarmaya çalıŐmamıŐ mıydık?

1. (İsp.) Amerika kıtasını fethetmeye giden İspanyol servencilere verilen ad. (.N.)

Primo Levi, 11 Nisan 1987 günü intihar ettiğinde altmış sekiz yaşındaydı. Bir kentsoylu Yahudi olarak iyi eğitim görmüş ve kimyacı olmuştu. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi toplama kamplarına gönderildi. Kendi deyimiyle, talih sonucu, gerçekte ise Alman hükümetinin yok edilmesi gereken tutukluların ortalama ömrünü uzatmaya karar vermesinden sonra hayatta kalabildi. Yahudileri, Çingeneri ve muhalifleri toplama kamplarına bir tek amaçla, yok etmek amacıyla toplayan Naziler, kurbanlarına şöyle diyorlardı: "Bu savaş nasıl sona ererse ersin, size karşı savaşı biz kazandık; tanıklık etmek için bir tekiniz bile hayatta kalmayacak; ama biriniz kaçmayı başarsa bile, dünya onun anlattıklarına inanmayacak. Belki kuşklar, tartışmalar, tarihçilerin araştırmaları olacak ama kesin bilgiler bulunmayacak; çünkü sizinle birlikte kanıtları da yok edeceğiz..." İnsan aklı unuttuyor, vicdanlar rahatlıyor, beyinler yıkıyor. *Boğulanlar Kurtulanlar* unutmaya karşı bir kitap. Hele hortlakların dirildiği, her şeyin tersyüz edildiği günümüzde ve büyük bir toplama kampına dönüşmeye aday olan dünyamızda.

